

Review Paper

Grief in Older Adults: A Concept Analysis

Roya Marsa¹ , *Bahman Bahmani¹ , Abbas Ebadi² , Manoochehr Azkhosh¹ , Ahmad Delbari³

1. Department of Counseling, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.
2. Nursing Care Research Center, Clinical Sciences Institute, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran.
3. Ageing Research Center, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.

Citation Marsa R, Bahmani B, Ebadi A, Azkhosh M, Delbari A. [Grief in Older Adults: A Concept Analysis (Persian)]. *Iranian Journal of Ageing*. 2024; 19(3):362-381. <http://dx.doi.org/10.32598/sija.2024.2390.4>

<http://dx.doi.org/10.32598/sija.2024.2390.4>

ABSTRACT

Objectives Grief is a human, universal, personal and multidimensional experience. Although studies have been conducted to describe grief, there is no consensus among scholars about its theoretical or empirical definition in older adults. This study aims to analyze the concept of grief in old age.

Methods & Materials This is a review study that was conducted in eight steps using Walker and Avant's concept analysis method. To find studies related to grief in the elderly, a search in online databases including ScienceDirect, Scopus, PsychInfo, PubMed, Web of Science, and EMBASE using keywords: Grief, mourn, bereavement, old, geriatric, aging, age, later life, seniors, nonagenarian, octogenarian and centenarian. Also, articles were examined without considering the time limit published until January 30, 2023. The search strategy, screening, and data reporting were done based the preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses (PRISMA) statement.

Results Of 5963 articles, 34 were included. According to the findings, grief had five features, "a unique phenomenon", "negative emotional experience", "physiological irritation", "experience of loneliness", and "loss of previous meanings". Three antecedents of grief included: Loss of loved ones, loss of pets, spouse divorce, and loss of health. Four consequences of grief included health consequences, social consequences, financial consequences, and resiliency.

Conclusion The provided definition of grief in older adults can help the health team understand the concept better and carry out investigations, interventions, and evaluations to improve the health of the elderly.

Keywords Elderly, Grief, Concept analysis

Article Info:

Received: 09 Sep 2023

Accepted: 16 Dec 2023

Available Online: 01 Oct 2024

* Corresponding Author:

Bahman Bahmani, Assistant Professor.

Address: Department of Counseling, School of Behavioral Sciences, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.

Tel: +98 (21) 22180061

E-mail: bbahmani43@yahoo.com

Copyright © 2024 The Author(s);
This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC-BY-NC: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.en>), which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and is not used for commercial purposes.

Extended Abstract

Introduction

The elderly face great losses and bereavement [6]. In addition to the death of loved ones, older adults also experience physical dysfunction, dependence, illness, reduced social participation, end of relationships, retirement, and loss of self [10]. The concept of grief usually refers to a set of complex reactions that are experienced after the separation or loss of a loved one [7]. Although several studies have been conducted to describe grief and theories have been developed to understand this concept, there has never been a consensus on a theoretical or empirical definition of grief [7]. It is obvious that the creation of a single definition among professionals depends on the correct explanation of the phenomena [13]. Problems such as the vagueness of concepts are one of the main barriers to the production of definition [14] and this deficiency is also evident in the concept of grief. This study aims to analyze the concept of grief in older adults.

Methods

This is a review study using Walker and Avant's concept analysis method with the following steps: Concept Selection, determining the purpose of the analysis, identification of all possible uses of the concept, creation of the defining attributes, identification of model case of the concept, identification of borderline related, contrary, invented and illegitimate cases, identification of antecedents and consequences, and definition of empirical referents.

To find studies related to grief in the elderly, a search in online databases including ScienceDirect, Scopus, PsychInfo, Pubmed, Web of Science, and EMBASE using keywords: Grief, mourn, bereavement, old, geriatric, aging, age, later life, seniors, nonagenarian, octogenarian, and centenarian. Also, articles were examined without considering the time limit published until January 30, 2023. The preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses (PRISMA) statement was used in this study.

Based on the inclusion criteria, the studies with available fulltexts in English on the definition, results, characteristics and implications of the concept of grief were selected. Studies that have been published in languages other than English, abstracts, conference papers, protocols, and letters to the editor were excluded. In the first stage of the search, 5963 records were obtained. After removing duplicates, 4507 articles remained and 792 ar-

ticles were obtained after checking the titles and abstracts of the articles. After checking the full text of 236 articles and their screening, 34 articles were included in the study.

Results

Based on the in-depth analysis of the relevant articles, the concept of grief has the following five features:

A unique phenomenon: Grief is a complex phenomenon that is different from anything else and creates conditions that others cannot understand and cannot be described in words [24-26]; Negative emotional experience: It is an experience that leads to feelings such as sadness, anger, restlessness, shock, despair, confusion, disbelief, pessimism, and distress [24, 27-39]; Physiological irritation: After a loss experience, the person experiences symptoms such as decreased appetite, decreased sleep, lack of energy, and weight loss [29, 30, 33, 34, 40, 46]; Experience of loneliness: Important loss in old age exposes the person to the feeling of loneliness more than in the young age [27, 29, 30, 32, 36, 40, 41]; Loss of previous meanings: Important losses cause people to lose what is meaningful to them and where and how meaning is experienced in their lives [37, 40].

The antecedents of grief were divided into four categories: Loss of loved ones [24, 25, 27-30, 32, 34, 36-40, 42-52], Spouse divorce [41], Loss of pet [31, 53] and loss of health [55]. The consequences of grief were also divided into four categories:

Health consequences: It includes physical and psychological domains; Social consequences: Losing a loved one in old age causes the loss of a supporter and caregiver, loss of a special relationship, loss of emotional support, loss of a companion, and social isolation [27, 47, 52, 56]; Financial consequences: For older women, losing a spouse causes them to be unable to pay bills, feel burdened, and worry about living expenses [27, 32, 33, 37]; Resiliency: It includes two main domains of "growth after loss" and "effective life". The first domain includes the experience of self-growth, personal growth or self-improvement, self-transcendence, self-discovery, a new sense of social independence and personal control [37, 40]. The latter has three sub-categories:

Acquiring new roles and skills: It includes learning new skills, assuming new roles, learning new skills needed to change life, learning alternative methods to solve problems, mastering roles, and new responsibilities [32, 34, 45]; Participation in meaningful social activities: It includes volunteering in schools, charity associations and other social

groups, helping others to adapt to the death of their spouse, counseling widows and participating in altruistic activities [32, 39, 48]; New positive meaning: It includes searching for a positive meaning in the loss of a child, believing in God's wisdom in the loss of a loved one, losing a child as the fulfillment of divine destiny, test of patience by God, and passing the divine test [25, 35, 47].

Conclusion

Grief in older adults is a unique phenomenon that has the main components of experiencing loneliness, experiencing negative emotions, physiological annoyance and loss of previous meanings. This phenomenon is affected by previous experiences of loss of loved ones (death of family members, death of friends), loss of health, loss of pets, and divorce from spouse. It can lead to health, social, and financial consequences and resiliency.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

This study was approved by the Ethics Committee of the [University of Social Health and Rehabilitation Sciences](#), Tehran, Iran. (Code: IR.USWR.REC.1400.258).

Funding

This paper is extracted from the PhD dissertation of Roya Marsa, approved by the Department of Counseling, School of Behavioral Sciences, [University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences](#), Tehran, Iran.

Authors' contributions

All authors equally contributed to preparing this article.

Conflicts of interest

The interest of conflicts no declared authors.

مقاله مروری

سوگ در سالمندان: یک تحلیل مفهوم

رویا مرسا^۱، * بهمن بهمنی^۱، عباس عبادی^۲، منوچهر ازخوش^۱، احمد دلبری^۳

۱. گروه مشاوره، دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران.
۲. مرکز تحقیقات پرستاری، پژوهشکده علوم بالینی، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله، تهران، ایران.
۳. مرکز تحقیقات سالمندی، دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران.

Citation Marsa R, Bahmani B, Ebadi A, Azkhosh M, Delbari A. [Grief in Older Adults: A Concept Analysis (Persian)]. *Iranian Journal of Ageing*. 2024; 19(3):362-381. <http://dx.doi.org/10.32598/sija.2024.2390.4>

doi <http://dx.doi.org/10.32598/sija.2024.2390.4>

حکیده

اهداف: سوگ تجربه‌ای انسانی، همگانی، شخصی، چندبعدی و درعین حال بسیار شایع در سالمندان است. هرچند مطالعاتی با هدف توصیف سوگ انجام شده، اما هرگز اجماعی در مورد یک تعریف نظری یا تجربی، بین محققین وجود نداشته است. این مطالعه با هدف تحلیل مفهوم سوگ انجام شده است.

مواد و روش‌ها: مطالعه حاضر با رویکرد واکر و آوانت در ۸ مرحله انجام شد. به منظور دسترسی به مطالعات به جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی شامل ساینس دایرکت، اسکوپوس، سایک اینفو، پایمد، وب‌آوساینس و امپیس با استفاده از کلمات کلیدی Grief, Mourn, Bereavement, old, old*,eld*, geriatric*, aging, age*, "later life", senior, octogenarian, nonagenarian, centenarian در چکیده و عنوان پرداخته شد. همچنین نشریات بدون در نظر گرفتن محدودیت زمانی از ابتدای انتشار تا ۳۰ ژانویه ۲۰۲۳ بررسی شدند. در این مطالعه استراتژی جست‌وجو، غربالگری و انتخاب داده‌ها براساس معیارهای راهنمای پریسما انجام شد.

یافته‌ها: از مجموع ۵۹۶۳ مقاله، ۳۴ مقاله که با معیارهای شمول همساز بود، بررسی شدند. براساس یافته‌ها ۵ ویژگی سوگ عبارت‌اند از: پدیده‌ای منحصر به فرد، تجربه هیجانی منفی، آزردهی فیزیولوژیک، تجربه احساس تنهایی و از دست دادن معناهای قبلی. پیشایندهای چهارگانه سوگ نیز شامل از دست دادن عزیزان، از دست دادن حیوانات خانگی، از دست دادن سلامتی و طلاق هستند. پیامدهای چهارگانه سوگ هم شامل پیامد سلامتی، پیامد اجتماعی، پیامد مالی و ترمیم‌پذیری است.

نتیجه‌گیری: تعریف مفهومی به‌دست آمده از سوگ در سالمندان می‌تواند به تیم سلامت، در شناخت بیشتر این مفهوم و انجام بررسی‌ها، مداخلات و ارزشیابی اقداماتشان برای ارتقای سلامت سالمندان کمک کند.

کلیدواژه‌ها: سالمند، سوگ، تحلیل مفهوم

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۸ شهریور ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۲۵ آذر ۱۴۰۲

تاریخ انتشار: ۱۰ مهر ۱۴۰۲

* نویسنده مسئول:

دکتر بهمن بهمنی

نشانی: تهران، دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان، گروه مشاوره.

تلفن: +۹۸ (۲۱) ۲۲۱۸۰۰۶۱

پست الکترونیکی: bbahmani43@yahoo.com

Copyright © 2024 The Author(s);

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC-BY-NC: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.en>), which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and is not used for commercial purposes.

مقدمه

تنوعی از تجارب مرتبط با سوگ مانند «فرایند سوگ^۴»، «واکنش به سوگ^۵»، «سوگ بدون عارضه^۶ یا عادی» و «سوگ حاد^۷»، «سوگ مزمن^۸» و سوگ موسوم به سوگ «پیش‌بین^۹» را دربر بگیرد. در بیشتر مطالعات نویسندگان بر فقدان ناشی از مرگ عزیز، تمرکز کرده‌اند [۱۲].

اگرچه مطالعات متعددی با هدف توصیف سوگ انجام شده و نظریه‌هایی برای درک این مفهوم تدوین شده است، اما هرگز در مورد یک تعریف نظری یا تجربی، حتی بین نویسندگان یک رشته، اتفاق نظر وجود نداشته است [۷]. بدیهی است که ایجاد زبان مشترک میان افراد حرفه‌ای در گرو تبیین درست پدیده‌ها است [۱۳]. مشکلاتی نظیر مبهم بودن مفاهیم، یکی از موانع اصلی تولید دانش و در نتیجه پیشرفت علمی به شمار می‌روند [۱۴، ۱۵] و این کاستی در مورد مفهوم سوگ نیز مشهود است.

روش مطالعه

این مطالعه به منظور واضح‌سازی، تعریف و تعیین ویژگی‌ها و مشخصات مفهوم سوگ در سالمندان به صورت مروری با استفاده از رویکرد واکر و آوانت انجام شد. روش واکر و آوانت با ساده‌سازی مفهوم مورد نظر، آن را واضح کرده و درک آن را آسان می‌کند. مراحل تجزیه و تحلیل مفهوم به روش واکر و آوانت شامل انتخاب مفهوم^{۱۰}، تعیین هدف تحلیل مفهوم^{۱۱}، شناسایی موارد استفاده از مفهوم^{۱۲}، تعیین ویژگی‌های تعریف‌کننده مفهوم^{۱۳}، شناسایی یک مورد الگویی^{۱۴}، شناسایی موارد مرزی، مرتبط و مخالف^{۱۵}، شناسایی پیشایندها و پیامدها^{۱۶} و تعریف ارجاعات تجربی^{۱۷} است [۱۶].

سالخوردگی جمعیت یکی از چالش‌های مهم حوزه سلامت در دهه‌های اخیر بوده است. پیش‌بینی می‌شود جمعیت بالای ۶۰ سال جهان از ۱۰ درصد در سال ۲۰۰۰ به ۲۱ درصد در سال ۲۰۵۰ افزایش یابد. همچنین تا سال ۲۰۵۰ حدود ۲۱/۷ درصد جمعیت ایران را سالمندان تشکیل خواهند داد [۱].

پدیده سالمندی ابعاد جسمانی، اجتماعی اقتصادی، خانوادگی، عصب روان‌شناختی و روان‌شناختی را دگرگون می‌کند. در بعد مشکلات روان‌شناختی می‌توان به احساس تنهایی، کم‌حوصلگی، عصبانیت، احساس پوچی، دلهره و نگرانی، مشکلات خواب، خستگی و کوفتگی [۲]، مشکلات حافظه و شناخت [۳]، نشانگان افت روحیه [۴]، افسردگی و اضطراب [۵] و تجربه سوگ^۱ [۶] اشاره کرد.

مفهوم سوگ نوعاً به واکنش‌های پیچیده متعددی اشاره دارد که پس از تجربه جدایی و از دست دادن‌های مهم و به‌ویژه پس از فقدان و مرگ عزیز تجربه می‌شوند [۷]. سوگ تجربه‌ای جهان‌شمول و واکنش بهنجار به فقدان به حساب می‌آید [۸]. سوگ بر حوزه‌های جسمی، عاطفی، رفتاری، شناختی، اجتماعی و معنوی فرد تأثیر می‌گذارد [۹].

ماهیت سالمندی به گونه‌ای است که افراد با از دست دادن‌های بزرگ و تجربه سوگ مواجه می‌شوند [۶]. فقدان‌ها در افراد سالمند فقط به مرگ محدود نمی‌شود، بلکه شامل مواردی از قبیل عملکرد جسمانی، استقلال، بیماری، کاهش مشارکت اجتماعی، پایان روابط، بازنشستگی و از دست دادن خود است [۱۰].

سوگ و فقدان، تجربه‌ای کاملاً روانی و درونی است و نیازمند بررسی بر مبنای بازخوردهای فرد تجربه‌کننده. تجربه فقدان‌های مختلف نظیر جنگ، مهاجرت و غیره فراتر از واقعیت بیرونی، به منزله تجربه‌ای روانی و تأثیر آن بر زندگی فرد، موضوعی است که کاملاً به تجربه بی‌واسطه شخص متکی است [۱۱].

در یک پژوهش مرور نظام‌مند نویسندگان اگرچه به این نتیجه رسیدند که در مطالعات منتشر شده تا زمان تدوین آن گزارش، «توصیف سوگ» به طیف وسیعی از پاسخ‌ها و تجربیات اشاره داشته است، اما هیچ‌یک از آن‌ها تعریف عینی، جامع و مانعی از «مفهوم سوگ» را ارائه نکرده‌اند. متداول‌ترین اصطلاحات جانشین برای «سوگ»، ۲ واژه «داغ‌دیدگی^۲» و «سوگواری^۳» بوده‌اند که بدون اینکه هیچ‌یک از این اصطلاحات به‌وضوح تعریف شده باشند، به جای یکدیگر و نیز به جای واژه «سوگ» به کار رفته‌اند. از ترکیب واژه سوگ با کلمات دیگر استفاده شده تا

4. Grief process
5. Grief reaction
6. Uncomplicated grief
7. Acute grief
8. Chronic grief
9. Anticipatory grief
10. Concept Selection
11. Determine the purpose of the analysis
12. Identification of all possible uses of concept
13. Creation of the defining attributes
14. Identification of model case of the concept
15. Identification of borderline, related, contrary, invented and illegitimate cases
16. Identification of antecedents and consequences
17. Definition of empirical referents

1. Grief
2. Bereavement
3. Mourning

جدول ۱. استراتژی جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی

نتیجه	استراتژی جست‌وجو	دیتابیس
۲۸۷۳	Grief[tiab] OR Mourn[tiab] OR Bereavement [tiab]) AND (old[tiab] OR old*[tiab] OR eld* OR geriatric* OR aging OR age* OR "later life" OR senior OR nonagenarian OR (octogenarian OR centenarian	پابمد
۲۸۱۵	Title)ABS-KEY(grief)OR Title ABS-KEY(Mourn)OR Title ABS-KEY(Bereavement) AND Title) ABS-KEY(old) OR Title ABS-KEY(eld) OR Title ABS-KEY(aging) OR Title ABS-KEY(geriatric) OR Title ABS-KEY(later life) OR Title ABS-KEY(senior) OR Title ABS-KEY(nonagenarian) OR Title (ABS-KEY(octogenarian) OR Title ABS-KEY(centenarian	اسکوپوس
۲۷۵	Tl=grief OR Tl=Mourn OR Tl= Bereavement) AND (Tl=old* OR Tl=eld* OR Tl= geriatric*) OR Tl=aging OR Tl= age* OR Tl="later life" OR Tl= senior OR Tl= nonagenarian OR Tl= (octogenarian OR Tl= centenarian	وب‌آوساینس

سالمند

عنوان مقاله به دست آمد. پس از حذف مقالات تکراری ۴۵۰۷ مقاله باقی ماند و ۷۹۲ مقاله پس از بررسی عنوان و چکیده مقالات به دست آمد (تصویر شماره ۱) و پس از بررسی متن کامل ۲۳۶ مقاله و بعد از غربالگری، ۳۴ مقاله وارد مطالعه شدند (جدول شماره ۲).

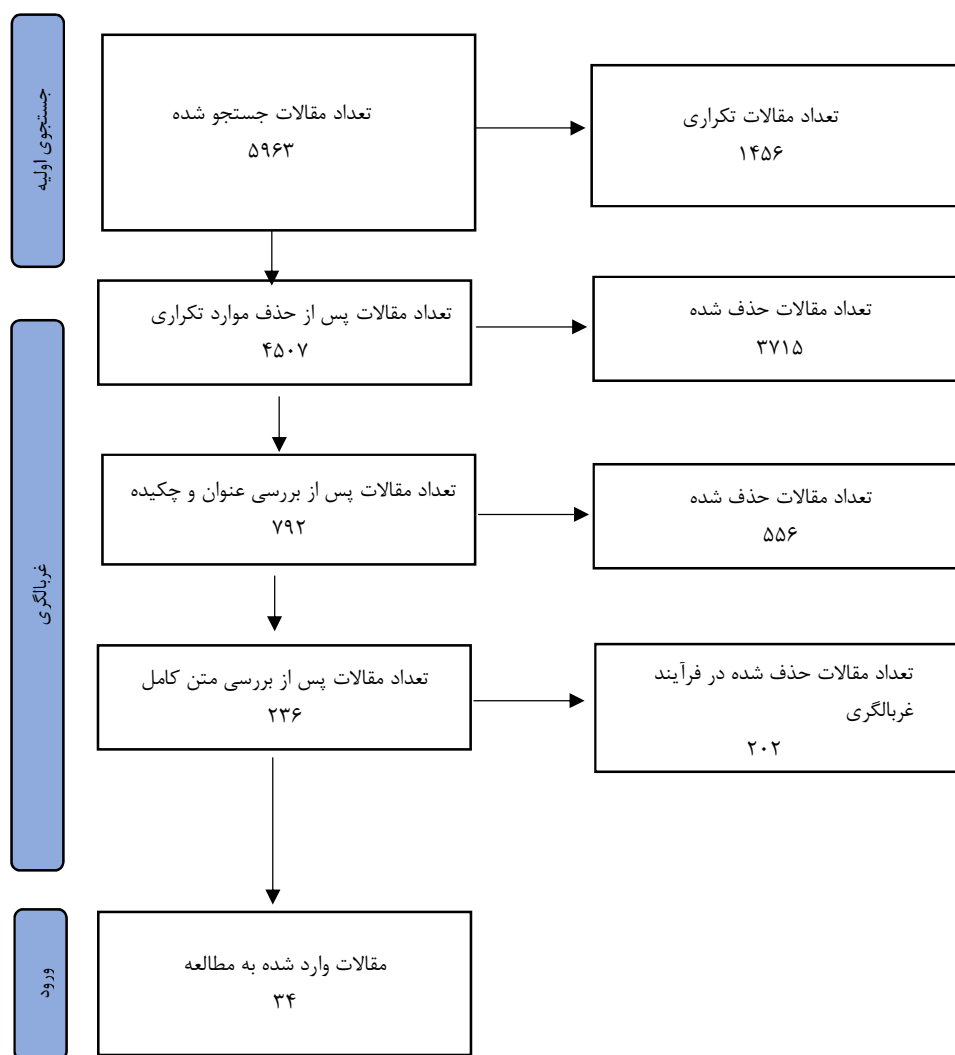
متن کامل مقالات منتخب، پس از تأیید از نظر واجد شرایط بودن، با استفاده از چک‌لیست استروب و کسپ وارد مطالعه شدند. چک‌لیست کسپ به پژوهشگر در بررسی پژوهش‌های کیفی کمک می‌کند و ۳ حیطه را مورد بررسی قرار می‌دهد: آیا نتایج پژوهش معتبر است؟ نتایج پژوهش چیست؟ و در چه حیطه‌ای کمک‌کننده خواهد بود؟ این ابزار شامل ۱۰ سؤال است. پاسخ به هر سؤال با کلمات بله، خیر و نمی‌توان گفت صورت می‌گیرد. ۲ سؤال ابتدایی آن به سرعت پاسخ داده می‌شود و در صورتی که پاسخ آن‌ها بله باشد، بدان معنی است که ارزش بررسی مقاله با ۸ سؤال دیگر وجود دارد [۱۷]. این سؤالات دربرگیرنده موارد مهمی در مورد کیفیت پژوهش هستند. ۲ سؤال ابتدایی مهم شامل بیان واضح هدف پژوهش و روش‌شناسی مناسب آن است. سؤالات بعدی در این حیطه‌ها هستند: طراحی متناسب با اهداف، استراتژی مناسب برای دستیابی به اهداف، جمع‌آوری داده‌ها، ارتباط بین پژوهشگر و شرکت‌کنندگان در پژوهش، مسائل اخلاقی، صحت تحلیل داده‌ها، بیان واضح یافته‌ها و اعتبار پژوهش.

در چک‌لیست استروب نیز ۲۲ گویه مورد توجه قرار گرفته است که تمام بخش‌های مطالعات از عنوان و خلاصه تا بحث را مورد بررسی قرار می‌دهد [۱۸]. مقالاتی که از ۲۲ آیتم موجود در چک‌لیست حداقل در ۲۰ آیتم تأیید شدند، وارد مطالعه شدند. سپس داده‌های استخراج‌شده در مقالات با نرم‌افزار مکس کیودیا نسخه ۲۰۲۰ تحلیل شدند. باتوجه به نتایج مرحله مقدماتی جست‌وجو، پروتکل این مطالعه در سایت پروسپرو بارگذاری شد و شماره پروتکل CRD42023390336 از سایت پروسپرو به این مطالعه اختصاص داده شد.

به‌منظور دسترسی به مطالعات مرتبط با سوگ در سالمندان به جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی شامل ساینس‌دایرکت^{۱۸}، اسکوپوس^{۱۹}، سایک اینفو^{۲۰}، پابمد^{۲۱}، وب‌آوساینس^{۲۲} و ام‌بیس^{۲۳} با استفاده از کلمات کلیدی، Grief, Mourn, Bereavement, old, old*, eld*, geriatric* aging, age*, "later life" senior, nonagenarian, octogenarian, centenarian. عنوان پرداخته شد. استراتژی جست‌وجو در پایگاه‌های پابمد، اسکوپوس و وب‌آوساینس در جدول شماره ۱ آمده است.

همچنین نشریات بدون در نظر گرفتن محدودیت زمانی از ابتدای انتشار تا ۳۰ ژانویه ۲۰۲۳ بررسی شدند. در این مطالعه استراتژی جست‌وجو، غربالگری و انتخاب داده‌ها براساس معیارهای راهنمای پریمای انجام شد. بدین ترتیب در مرحله اول، جست‌وجو و بازیابی مقالات صورت گرفت. در مرحله بعد ۲ نفر از محققان بعد از حذف مقالات تکراری، به‌طورمستقل عناوین و چکیده مقالات را بررسی کردند. چنانچه اختلاف نظری بین محققان در خصوص ورود مقاله به مطالعه وجود داشت، به‌منظور جلوگیری از خطر تعصب برای مطالعات خاص، ابتدا با بحث و گفت‌وگو و در برخی موارد با مشارکت و نظر نفر سوم، توافق نهایی حاصل شد و سپس متن کامل تمام مطالعاتی که معیار ورود به مطالعه را داشتند، بازیابی شد. براساس معیارهای ورود، مقالات دارای متن کامل انگلیسی با اشاره به تعریف، نتایج، ویژگی‌ها و پیامدهای مفهوم سوگ را بررسی کرده بودند ارزیابی شدند. مطالعاتی که به زبان‌هایی غیر از انگلیسی منتشر شده‌اند، مقالات منتشرشده در قالب چکیده، چکیده کنفرانس، پروتکل و نامه به سردبیر از مطالعه حذف شدند. در مرحله اول جست‌وجو ۵۹۶۳

18. Science Direct
19. Scopus
20. Psych Info
21. PubMed
22. Web of Science
23. Embase

تصویر ۱. خلاصه مرحله نظری براساس نمودار پریسما (انتخاب، ارزیابی نقادانه، استخراج داده‌ها از مطالعات)

انتخاب مفهوم

در گام اول علت انتخاب مفهوم سوگ، شیوع این تجربه در دوران سالمندی است [۶]. از دیگر دلایل انتخاب این مفهوم این است که بررسی مطالعات نشان می‌دهد تعاریف ارائه شده برای سوگ از انسجام مفهومی کافی برخوردار نیستند و بسیاری از آن‌ها با مشکل عدم مفهوم‌سازی مناسب با توجه به جمعیت مورد مطالعه مواجه است [۷]. همچنین در مورد مفهوم‌سازی سوگ در سالمندان و ویژگی‌های آن پژوهش تجربی قابل‌اعتنایی صورت نگرفته است. بنابراین تلاش برای مفهوم‌سازی و شناسایی و توصیف سازه‌های آن را می‌توان گام ضروری نخست برای درک بهتر این پدیده و فراهم‌سازی ملزومات اساسی برای ارائه یک تعریف علمی کارآمد از تجربه سوگ که راه‌گشای بررسی‌های عینی آن در جمعیت هدف باشد، دانست.

اهداف تحلیل مفهوم

دلایل زیادی برای انجام تحلیل مفهوم ذکر شده است. هدف آن بیشتر کردن قدرت اکتشافی مفهوم از طریق بررسی ساختارهای درونی یک مفهوم مبهم و شناسایی اجزای تشکیل‌دهنده آن [۱۳] و همچنین شفاف‌سازی مفاهیم پرکاربرد و متمایز کردن یک مفهوم از مفاهیم مشابه و فراهم کردن اساسی برای توسعه مفهوم است [۱۶]. اگرچه مطالعات متعددی با هدف توصیف سوگ انجام شده و نظریه‌هایی برای درک این مفهوم تدوین شده است، اما توافق یکسانی در تعریف این مفهوم به دست نیامده است و در خصوص معنای سوگ در متون مربوطه ابهام وجود دارد [۷]. بنابراین مطالعه حاضر در تلاش برای واضح‌سازی مفهوم سوگ در سالمندان با استفاده از رویکرد واکر و آوانت برای کاهش ابهامات و یکپارچگی معنایی است.

یافته‌ها

کاربردهای مفهوم

واکر و آوانت استدلال می‌کنند که به تصویر کشیدن نمای کلی کاربردهای مفهوم بررسی‌شده، درکی غنی‌تر از مفهوم و اعتباربخشی به ویژگی‌های تعریف‌شده را امکان‌پذیر می‌کند [۱۷]. سوگ بنابر تعریف ارائه‌شده در پنجمین راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی^{۲۴}، به احساس ذهنی‌ای که از مرگ عزیزان پدید می‌آید اطلاق می‌شود [۱۸].

سوگ، سوگواری^{۲۵} و داغ‌دیدگی^{۲۶} را می‌توان در واقع مفاهیمی مجزا دانست با ویژگی‌هایی کاملاً متفاوت که البته با یکدیگر ارتباط تنگاتنگی دارند [۱۹-۲۱]. مفهوم سوگ نوعاً به واکنش‌های پیچیده متعددی اشاره دارد که پس از تجربه جدایی یا از دست دادن هر چیز مهم علی‌الخصوص پس از فقدان و مرگ عزیز تجربه می‌شوند [۷]. سوگواری تجلی بیرونی و ابراز احساسات، رفتار و افکاری است که افراد پس از رویارویی با فقدان تجربه خواهند کرد [۲۲]. در طی این فرایند داغ‌دار با «رها کردن دلبستگی به فرد متوفی»^{۲۷}، «رها شدن تدریجی از غم و افسردگی» و گام برداشتن به سوی رفتار «طبیعی»^{۲۸}، «حرکت به سوی زندگی» را تجربه می‌کند [۲۳]. داغ‌دیدگی نیز اشاره به حالت عاطفی فرد در مواجهه با از دست دادن شخص موردعلاقه به علت مرگ دارد [۱۸].

برای درک بهتر تجربه سوگ باید آن را از افسردگی نیز متمایز کرد. هرچند علائم سوگ و حمله افسردگی تمام‌عیار، همپوشانی دارند، اما افسردگی با سوگ تفاوت دارد. اغلب افراد داغ‌دیده غمگینی شدیدی را تجربه می‌کنند، اما فقط معدودی از آن‌ها واجد ملاک‌های راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی برای دوره افسردگی اساسی هستند. سوگ، تجربه پیچیده‌ای است که در آن، هیجان‌ات مثبت در کنار هیجان‌ات منفی تجربه می‌شوند. تألمات سوگ وابسته به محرک هستند و با یادآوری‌های درونی و بیرونی متوفی ارتباط دارند. این حالت متفاوت با افسردگی است که نافذتر و در آن تصدیق خویشتن و تجربه احساسات مثبت دشوارتر است. دوره افسردگی اساسی معمولاً پایدار بوده و در صورت عدم درمان با ضعف عملکرد شغلی، اجتماعی، کارکرد مرضی روان‌ایمنی و سایر تغییرات نورو بیولوژیک همراه است [۱۸] همچنین افراد افسرده معمولاً عزت نفس پایین‌تری دارند و بیشتر احساس گناه می‌کنند [۶].

ویژگی‌های مشخص‌کننده مفهوم

ویژگی‌های مفهوم به‌عنوان «مشخصاتی که به‌کرات هنگام تفسیر و توضیح یک مفهوم به کار می‌روند» تعریف شده است [۱۵]. این ویژگی‌ها تصویر واضحی از مفهوم ارائه می‌دهند. باتوجه به تجزیه و تحلیل عمیق انجام‌شده از مقالات مربوطه، مفهوم سوگ را می‌توان دربرگیرنده ۵ ویژگی دانست:

۱. پدیده‌ای منحصر به فرد: به این معنی که سوگ پدیده‌ای است پیچیده که متفاوت با هر چیز دیگری است و شرایطی را ایجاد می‌کند که دیگران قادر به درک آن نیستند و نمی‌توان آن را در قالب کلمات توصیف کرد [۲۴-۲۶].

۲. تجربه هیجانی منفی: به این معنا که از دست دادن، تجربه‌ای است که منجر به احساساتی همچون غم، خشم، اندوه، بی‌قراری، شوک، ناامیدی، عصبانیت، آشفتگی، ناباوری، بدبینی و پریشانی می‌شود [۲۴، ۲۷-۳۹].

۳. آزدگی فیزیولوژیک: به این معنا که پس از فقدان، فرد علائمی نظیر کاهش اشتها، کاهش خواب، کمبود انرژی و کاهش وزن را تجربه می‌کند [۲۹، ۳۰، ۳۳، ۳۴، ۴۰].

۴. تجربه احساس تنهایی بدان معنا که از دست دادن‌های معنادار ارتباطی در سن سالمندی، فرد را بیش از جوان‌ترها در معرض احساس تنهایی قرار می‌دهد [۲۷، ۲۹، ۳۰، ۳۲، ۳۶، ۴۰، ۴۱].

۵. از دست دادن معناهای قبلی که براساس آن فقدان‌های مهم باعث می‌شوند تا افراد آنچه برایشان معنادار است و اینکه کجا و چگونه معنا در زندگی‌شان تجربه می‌شود را از دست بدهند. در این شرایط درک و نگرش فرد از دنیا و خودش به‌طور جدی زیر سؤال می‌رود. باورها و فرض‌هایی که پیش‌تر فرد را قادر می‌ساخت تا بتواند امور را پیش‌بینی و به شکل مؤثر عمل کند، دیگر قادر نیستند فرد را راهنمایی کنند. این وضعیت برهم خوردن تعادل و بی‌ثباتی معناها در سالمندی، به‌طور آشکاری با اضطراب و فشار روانی همراه می‌شود [۳۷، ۴۰].

ساخت مدل

مورد مدل (نمونه)

آقای «ن»، ۷۵ ساله که ۳ سال است همسرش را از دست داده است، می‌گوید: «بعد فوت همسرم خیلی حالم بد بود و داغون شدم. آخه من و خانمم خیلی با هم خوب بودیم. هنوزم تو فکرش هستم و تو ذهنم هستش و هنوزم خاطراتش یادمه. وقتی یاد خاطرات با اون می‌افتم خیلی ناراحت می‌شم. ای کاش بود. خانمم برای من صاحب بود. الان من بی‌صاحب شدم. تک‌وتنها زندگی می‌کنم. قبلاً نگاهم به زندگی مثبت بود، اما الان از دنیا نفرت دارم. این دنیا اصلاً ارزش زندگی کردن نداره»

24. 17 diagnostic and statistical manual for mental disorders, fifth edition (DSM-5)

25. Mourning

26. Bereavement

27. "Letting go" of one's attachment to the deceased person

28. "Normal" behavior

جدول ۲. مشخصات مطالعات مورد استفاده

شماره	نام نویسنده و سال انتشار	عنوان مطالعه	کشور	نوع مطالعه	حجم نمونه	ویژگی‌ها	پیشایندها	پیامدها
۱	موکله [۳۶] (۲۰۱۸)	Death and dying: elderly persons' experiences of grief over the loss of family members	آفریقای جنوبی	پدیدارشناسی	۱۰	احساس غم، احساس خشم، اضطراب	مرگ اعضای خانواده، مرگ خواهر و برادر، مرگ فرزند	باور به حکمت خدا در از دست دادن عزیز،
۲	استرن و همکاران [۲۹] (۱۹۵۱)	Grief Reaction In Later Life	ایالات متحده	مرور سیستماتیک	۲۵	بی‌قراری، احساس سرگردانی، احساس تنهایی، تمایل به گوشه‌گیری، شوک، اختلال در خواب، کاهش اشتها	مرگ همسر	احساس گناه، مشکلات قلبی
۳	کاستلو [۳۰] (۲۰۰۰)	Grief and older people: the making or breaking of emotional bonds following partner loss in later life	انگلستان	کیفی	۱۲	احساس خشم، احساس غم، احساس تنهایی، احساس گناه، اندوه، ناامیدی	مرگ همسر	سرزنش خود، افسردگی، احساس انزوا، افسردگی، کاهش اعتماد بنفس
۴	موتسوئینگ [۲۷] (۲۰۲۰)	Grieving widows' lived experiences in a rural South African setting	آفریقای جنوبی	پدیدارشناسی	۱۰	احساس تنهایی، ناامیدی	مرگ همسر	ناتوانی در پرداخت صورت حساب، وابستگی مالی زن بیوه بعد فوت همسر به اقوام، نداشتن هم صحبت، نداشتن ملاقات کننده، انزوای اجتماعی، از دست دادن حمایت اجتماعی، از دست دادن حمایت عاطفی
۵	اسمیت و همکاران [۳۷] (۲۰۱۱)	Elders' Experiences of the Death of an Adult Child	ایالات متحده	کیفی	۳۱	احساس تنهایی، ناباوری، احساس غم سوگ درد شخصی است، احساس خشم،	مرگ فرزند	از دست دادن ارتباط خاص، از دست دادن مراقب، احساس گناه
۶	مالکینسون و همکاران [۲۴] (۲۰۰۵)	LONG TERM BEREAVEMENT PROCESSES OF OLDER PARENTS: THE THREE PHASES OF GRIEF	اسرائیل	تحلیل محتوا	۴۷	شوک، اندوه، عصبانیت	مرگ فرزند	احساس گناه، انزوای اجتماعی
۷	مورل [۴۲] (۱۹۸۷)	Older Adult Family Stress and Adaptation Before and After Bereavement	ایالات متحده	مطالعه طولی	۱۹۳۹	پریشانی، استرس	مرگ فرزند، مرگ همسر	بیماری جسمی

شماره	نام نویسنده و سال انتشار	عنوان مطالعه	کشور	نوع مطالعه	حجم نمونه	ویژگی‌ها	پیشایندها	پیامدها
۸	رافائل [۴۴] (۱۹۹۷)	THE PSYCHOLOGICAL SYMPTOMS OF CONJUGAL BEREAVEMENT IN ELDERLY MEN OVER THE MONTHS ۱۲ FIRST	استرالیا	مطالعه مقطعی	۵۷	احساس تنهایی	مرگ همسر	اضطراب، افسردگی
۹	هولم و همکاران [۲۸] (۲۰۱۹)	The Meaning of Bereavement Following Spousal Loss: A Qualitative Study of the Experiences of Older Adults	نروژ	کیفی	۷	احساس تنهایی، احساس غم، احساس آشفتگی، احساس انزوا، بی‌خوابی	مرگ همسر	اضطراب، فشار خون بالا، بیماری قلبی و آرتروز، سکت قلبی بعد مرگ همسر، جراحی قلب بعد مرگ همسر، از دست دادن هم صحبت
۱۰	فری [۴۰] (۱۹۹۸)	Spousal loss in year-۱ late life: A follow-up of perceived changes in life meaning and psychosocial functioning following bereavement	کانادا	روش ترکیبی	۱۷۲	احساس تنهایی، شک به خود، از دست دادن معنا، بی‌هدفی در زندگی تردید نسبت به خود، احساس ناامیدی، سردرگمی درباره معنای زندگی، از دست دادن خواب، اشتها و انرژی	مرگ همسر	کشف خود، دست‌یابی به استقلال، احساس کنترل شخصی، معنای جدید در زندگی، تعالی خود
۱۱	دارک [۵۵] (۲۰۱۵)	Communicating About Loss: Experiences of Older Australian Adults With Cerebral Palsy and Complex Communication Needs	استرالیا	کیفی	۲۰	احساس آندوه، ناامیدی، احساس ناتوانی	از دست دادن سلامتی	کاهش سلامت جسمانی، از دست دادن ارتباطات، عدم دسترسی به فرصت‌های ارتباطی مناسب، از دست دادن عملکرد فیزیکی
۱۲	شین و همکاران [۴۵] (۲۰۱۰)	Religiosity influences on bereavement adjustments of older widows in Taiwan	تایوان	کیفی	۲۰	احساس تنهایی، احساس شرم	مرگ همسر	محدودیت مالی، رشد خود، یادگیری روش جایگزین برای حل مشکل، کاهش عزت نفس
۱۳	صفا [۲۵] (۲۰۲۱)	The meaning of losing a child in older adults: a qualitative study	ایران	تحلیل محتوا	۱۵	عدم درک فاجعه توسط دیگران، ناآگاهی دیگران از وضعیت والدین احساس درد و غم، ماهیت مشکل متفاوت از مشکلات دیگر است	مرگ فرزند	جست‌وجوی معنای مثبت در از دست دادن فرزند، از دست دادن فرزند به عنوان یک تقدیر الهی، امتحان صبر توسط خداوند، گذراندن یک آزمایش الهی سخت

شماره	نام نویسنده و سال انتشار	عنوان مطالعه	کشور	نوع مطالعه	حجم نمونه	ویژگی‌ها	پیشایندها	پیامدها
۱۴	ویلسون [۵۲] (۲۰۲۱)	Older women's experiences of companion animal death: impacts on well-being and aging-in-place	کانادا	کیفی	۱۲	غم و اندوه شدید، احساس شوک، ناباوری	از دست دادن حیوانات خانگی	اضطراب و افسردگی، کاهش تعاملات اجتماعی، از دست دادن فعالیت های اجتماعی
۱۵	شلا دیتز [۴۶] (۲۰۲۱)	Grief and loss in old age: Exploration of the association between grief and depression	آلمان	مقطعی	۸۶۳	احساس تنهایی	از دست دادن دوست	افسردگی، کاهش ظرفیت عملکرد، کاهش سلامت روان و جسم
۱۶	اسمارت [۲۶] (۲۰۰۳)	Old Losses: A Retrospective Study of Miscarriage and Infant Death ۱۹۵۵-۱۹۲۶	ایالات متحده	گرنده	۱۶	احساس ویران شدن، ناامیدی، فروپاشی روانی	سقط جنین و مرگ نوزاد	افسردگی، اضطراب، ادامه دادن به زندگی، در گذشته نماندن
۱۷	رمیلارد [۵۳] (۲۰۱۷)	Exploring the Grief Experience Among Callers to a Pet Loss Support Hotline	کانادا	تحلیل محتوا	۷۵	شوک و سردرگمی، احساس خشم،	از دست دادن حیوانات خانگی	از دست دادن حمایت عاطفی، احساس گناه
۱۸	راجرز [۳۲] (۲۰۰۴)	Meaning of Bereavement Among Older African American Widows	آمریکای شمالی	پدیدارشناسی	۱۱	احساس شوک، احساس پوچی، احساس تنهایی	مرگ همسر	رشد شخصی یا خودسازی، یادگیری مهارت‌های جدید، معنا دادن به زندگی، فعال شدن به صورت داوطلبانه در مدارس و انجمن خیریه، توسعه فعالیت‌های جدید، مشاوره دادن به زنان بیوه
۱۹	دامیاناکیس [۲۸] (۲۰۱۲)	Older adults' response to the loss of a spouse: The function of spirituality in understanding the grieving process	کانادا	کیفی	۲۴	شوکه شدن، غافلگیری، ناباوری، احساس تنهایی	مرگ همسر	یافتن معنا
۲۰	مالکینسون [۲۴] (۱۹۹۸)	THE AGING OF GRIEF IN ISRAEL: A PERSPECTIVE OF BEREAVED PARENTS	اسرائیل	کیفی	۲۹	احساس تنهایی، فرایند شخصی، نمی توانی آن را با کسی تقسیم کنی و به اشتراک بگذاری	مرگ فرزند	انزوای اجتماعی
۲۱	پیلکینگتون [۴۱] (۲۰۰۵)	Grieving a Loss: The Lived Experience For Elders Residing in an Institution	کانادا	کیفی	۱۰	احساس دلتنگی، احساس تنهایی	مرگ همسر طلاق از همسر	از دست دادن حمایت عاطفی، انزوای اجتماعی

شماره	نام نویسنده و سال انتشار	عنوان مطالعه	کشور	نوع مطالعه	حجم نمونه	ویژگی‌ها	پیشایندها	پیامدها
۲۲	مانیدی و همکاران [۴۷] (۲۰۰۳)	EXPERIENCES OF WIDOWHOOD AND BELIEFS ABOUT THE MOURNING PROCESS OF THE BATSWANA PEOPLE	آفریقای جنوبی	کیفی	۲۴	احساس تنهایی	مرگ همسر	از دست دادن امنیت مالی از دست دادن حمایت عاطفی همسر، نداشتن هم‌صحبت، استرس، سرزنش شدن
۲۳	کیم [۴۸] (۲۰۰۸)	The influence of finding meaning and worldview of accepting death on anger among bereaved older spouses	ایالات متحده	مطالعه طولی	۱۵۳۲	احساس خشم، پریشانی	مرگ همسر	یافتن معنا
۲۴	نائف [۴۴] (۲۰۱۳)	Characteristics of the bereavement experience of older persons after spousal loss: An integrative review	سوئیس	مروری	۳۹	شوک، احساس غم، احساس عصبانیت، اختلال در خواب، از دست دادن اشتها، کاهش وزن، کمبود انرژی	مرگ همسر	سرزنش خود، افسردگی،
۲۵	کارول و همکاران [۴۹] (۲۰۰۷)	Spousal Bereavement in Older Adults Common, Resilient, and Chronic Grief With Defining Characteristics	ایالات متحده	مقطعی	۱۴۱	پوچی، بی‌معنایی آینده بدون حضور همسر	مرگ همسر	افسردگی، از دست دادن حمایت اجتماعی
۲۶	چی هو و همکاران [۳۹] (۲۰۱۱)	Acceptance of Spousal Death: The Factor of Time in Bereaved Older Adults' Search for Meaning	هنگ کنگ	گرنند	۱۵	احساس تنهایی، احساس ناامیدی	مرگ همسر	مشارکت در فعالیت‌های نوع دوستانه، یا غوطه‌ور شدن در فعالیت‌های اجتماعی، تعالی خود
۲۷	استاتزو و همکاران [۵۶] (۲۰۲۱)	Losing the illusion of control and predictability of life': experiences of grief and loss among ageing US adults during ۱۹-the COVID pandemic	ایالات متحده	ترکیبی	۲۵۸۷	آینده ناشناخته و متفاوت، احساس تنهایی، احساس درماندگی	مرگ اعضای خانواده	از دست دادن تماس اجتماعی، انزوا

شماره	نام نویسنده و سال انتشار	عنوان مطالعه	کشور	نوع مطالعه	حجم نمونه	ویژگی‌ها	پیشایندها	پیامدها
۲۸	مور [۵۰] (۲۰۰۷)	OLDER POOR PARENTS WHO LOST AN ADULT CHILD TO AIDS IN TOGO, WEST AFRICA: A QUALITATIVE STUDY	آفریقا	کیفی	۱۳	احساس دلتنگی، احساس تنهایی، از دست دادن اشتها	مرگ فرزند	مشکلات مالی، از دست دادن حمایت عاطفی
۲۹	رایت [۳۲] (۲۰۲۱)	Parental Bereavement in Older Age: A Scoping Review	ایالات متحده	مروری	۲۶	ناپاوری، احساس تنهایی، بی‌خوابی، عصبی بودن، شرمساری	مرگ فرزند	اضطراب، افسردگی، احساس گناه، فشار خون بالا، اختلالات عروقی
۳۰	سیانگ آنگ [۳۵] (۲۰۲۱)	Life Will Never be the Same: Experiences of Grief and Loss among Older Adults	سنگاپور	پدیدارشناسی	۱۰	شوک، عدم درک شرایط سوگوار از طرف دیگران، از دست دادن معنی زندگی، احساس غم، احساس خشم	مرگ همسر، مرگ فرزند	احساس انزوا، احساس گناه، اضطراب، از دست دادن صمیمت عاطفی
۳۱	بورژوا گوئرین و همکاران [۵۹] (۲۰۲۱)	Communication and Silence surrounding the Experience of Bereavement of Older Adults Living in Seniors' Residences	کانادا	کیفی	۲۶	احساس تنهایی	مرگ دوستان	انزوا، اضطراب، افسردگی
۳۲	پن و هو [۵۸] (۲۰۱۹)	Grief Experience Patterns Among Older Adults in Rural China: A Latent Profile Analysis	چین	مقطعی	۳۵۲	پریشانی، کاهش عملکرد فیزیکی	مرگ همسر	یافتن معنای زندگی، سازگاری با از دست دادن، اضطراب، افسردگی
۳۳	تورچمان [۵۱] (۲۰۱۵)	Losing a Grandchild: The Mourning Experience of Grandparents in Israel	اسرائیل	کیفی	۱۲	احساس غم	مرگ نوه	احساس طرد شدن، احساس قوی تر شدن، به دنبال یافتن معنی
۳۴	ویلسون [۳۱] (۲۰۱۱)	Experiences of Veterans' Widows Following Conjugal Bereavement: A Qualitative Analysis	ایالات متحده	کیفی	۱۰	احساس پریشانی	مرگ همسر	انزوا، معنی‌سازی، تسلط بر نقش‌ها و مسئولیت‌های جدید

تعریف موارد اضافی

تعریف موارد اضافی، روشی فرعی برای محدود کردن تعریف ویژگی‌ها در تجزیه و تحلیل مفهوم است. این موارد شامل موارد مرتبط، مرزی و مخالف هستند [۱۳].

مورد مرتبط

خانم «م»، ۶۲ ساله، که به خاطر نداشتن فرزند دختر احساس تنهایی می‌کند می‌گوید: «همه‌ش فکرای بد می‌آد تو سرم. فکر می‌کنم به اینکه هیچ‌کس بهم اهمیت نمی‌ده، کسی به فکرم نیست. خیلی حس بدیه. آینده بچه‌ها، مشکلات، حتی خودم که دختر ندارم و تنهام. همیشه می‌گم خدایا من اگه واقعاً مریض بشم کسی رو ندارم به من برسه، اگه یه دختر داشتم همراه و مراقبم بود خیالم راحت‌تر بود.»

مورد مرزی

خانم «س»، ۶۳ ساله، که ۲ سال است همسرش را از دست داده است، می‌گوید: «من همسرم را خیلی دوست داشتم. همسرم یک انسان بود. فهمیده بود. ما با هم دوست بودیم، زن و شوهر نبودیم. تمام این سال‌ها هیچی از هم قایم نکردیم. با هم روراست بودیم. درد و دل می‌کردیم و با هم پارک می‌آمدیم. بعد فوتش ۶ ماه شب و روز گریه می‌کردم و داروی ضدافسردگی می‌خوردم. من مشیت الهی را قبول دارم. زمانی که همسرم تو آی‌سی‌یو بود و فوت کرد. من دیدم که پرده را کشیدند. فهمیدم خبریه و گفتند چرا داخل آمدی؟ پرستار گفت خانم خیلی تلاش کردیم، اما متأسفانه فوت کرد و گفت چی می‌خواهی؟ گفتم هیچی فقط یک ذره آب بده. دستام را بلند کردم و گفتم راضی به رضای تو و می‌دونم تو هیچ‌وقت بد بندهات رو نمی‌خوای. تو هر شری یک خیری هست.»

مورد مخالف

خانم «م»، ۶۶ ساله، که ۵ سال است همسرش را از دست داده است، می‌گوید: «بعد فوت همسرم شروع به مستقل شدن کردم. باشگاه رفتم، کلاس ایروبیک و رقص نوشتم و سرم رو گرم کردم و یک مدت رفتم آرایشگاه دوستم. بهش گفتم پول نمی‌خوام فقط می‌خوام کمکت کنم تا سرگرم بشم. خیلی اهل مطالعه هستم. همسن‌های من کامپیوتر بلد نیستند. دوست دارم بلد باشم. با تکنولوژی روز کار کنم و مستقل باشم. حتی خیلی‌ها بلد نیستند با دستگاه خودپرداز کار کنند.»

پیشایندها

پیشایندها، امور و وقایعی هستند که قبل از رخداد مصداق، روی می‌دهند یا از قبل وجود دارند [۱۳]. در این پژوهش،

پیشایندهای تجربه سوگ به ۴ دسته تقسیم شده‌اند: الف) از دست دادن عزیزان، شامل تجربه‌هایی نظیر مرگ همسر، مرگ والدین، مرگ فرزند، مرگ نوه، مرگ خواهر و برادر، سقط جنین و مرگ نوزاد، مرگ دوست و مرگ‌های ناگهانی عزیزان [۲۴، ۲۵، ۲۷-۳۰، ۳۲، ۳۴، ۳۶-۴۰، ۴۲-۵۲]، ب) طلاق همسر [۴۱]؛ مواردی هستند که بر پیشایند سوگ مؤثر هستند. ج) از دست دادن حیوان خانگی شامل سگ و گربه [۳۱، ۵۳]. د) از دست دادن سلامتی، شامل ابتلا به بیماری مزمن و ابتلا به بیماری‌های جسمانی در سالمندان [۵۵].

پیامدها

پیامدها نتایجی هستند که به دنبال وقوع مصداق رخ می‌دهند [۱۵]. در این پژوهش پیامدهای سوگ به ۴ دسته پیامد سلامتی، پیامد اجتماعی، پیامد مالی و ترمیم‌پذیری تقسیم می‌شوند.

الف) پیامد سلامتی: این پیامد به ۲ بخش پیامد جسمانی و پیامد روان‌شناختی روان تقسیم می‌شود.

پیامد جسمانی: به بیماری‌های جسمی، نظیر مشکلات قلبی عروقی حاد و مزمن، بیماری‌های مزمن، فشارخون بالا، سکتته قلبی و جراحی قلب بعد از مرگ عزیز [۲۹، ۳۰] اشاره دارد.

پیامد روان‌شناختی: به بروز اختلالاتی همچون افسردگی و اضطراب پس از دست دادن‌های معنادار مه منجر به کاهش اعتمادبه‌نفس، سرزنش خود، احساس بی‌کفایتی، احساس رها شدن، احساس درماندگی و احساس گناه در فرد سالمند [۳، ۳۱، ۳۳، ۳۸، ۴۵] اشاره دارد.

ب) پیامد اجتماعی: به این معنا است که از دست دادن عزیز در سالمندی موجب از دست دادن حامی و مراقب، از دست دادن ارتباط خاص، از دست دادن حمایت عاطفی و نداشتن هم‌صحبت و انزوای اجتماعی می‌شود [۲۷، ۴۷، ۵۲، ۵۶].

ج) پیامد مالی: از دست دادن همسر برای زنان سالمند موجب ناتوانی در پرداخت صورت‌حساب‌ها، احساس سربار بودن و نگرانی از تأمین هزینه‌های زندگی می‌شود [۲۷، ۳۲، ۳۳، ۳۷].

د) ترمیم‌پذیری: شامل ۲ طبقه اصلی رشد پس از فقدان و زندگی کارآمد است. رشد پس از فقدان: شامل تجربه رشد خود، رشد شخصی یا خودسازی، تعالی خود، کشف خود، احساس جدید استقلال اجتماعی و کنترل شخصی است [۳۷، ۴۰]؛ زندگی کارآمد که شامل ۳ زیرطبقه است:

کسب نقش‌ها و مهارت‌های جدید: شامل موارد یادگیری مهارت‌های جدید و به عهده گرفتن نقش‌های جدید، آموختن مهارت‌های جدید موردنیاز برای تغییر زندگی، یادگیری روش جایگزین برای حل مشکل، تسلط بر نقش و مسئولیت‌های جدید [۳۲، ۳۴، ۴۵].

تصویر ۲. پیشایند و پیامد مفهوم سوگ

سالمند

اما گروه دوم پرسش‌نامه‌ها همان‌گونه که پیش از این اشاره شد آن‌هایی هستند که تجربه سوگ را در جمعیت‌های خاص مورد سنجش قرار می‌دهند و به شرح ذیل هستند:

برای نمونه شاخص حل سوگ^{۳۵}، مقیاس تداوم پیوندها^{۳۶} و مقیاس پاسخ به داغ‌دیدگی^{۳۷} که هر ۳ سوگ ناشی از مرگ همسر را می‌سنجند. برخی دیگر همانند پرسش‌نامه سوگ مراقب^{۳۸} و مقیاس پیش‌بینانه سوگ^{۳۹} درماندگی روان‌شناختی مراقبان بیماران در حال احتضار را می‌سنجند؛ پرسش‌نامه فقدان^{۴۰} که سوگ ناشی از فقدان مهارت‌ها، از دست دادن سلامتی و توانایی‌های شناختی را می‌سنجد؛ مقیاس سوگ پیش‌تولدی^{۴۱} که شدت سوگ را در مادرانی که جنین خود را پیش از تولد از دست داده‌اند مورد بررسی قرار می‌دهد و مقیاس سوگ پیچیده^{۴۲} برای ارزیابی دسته‌ای متمایز از علائم ایجاد شده است که اختلال عملکرد طولانی‌مدت را پیش‌بینی می‌کند.

در مورد ساخت ابزار این مسئله مورد توافق متخصصان ابزارسازی است که محتواهای مربوط به ابزار بایستی به‌طور مستقیم از افرادی که مرجع آن ابزار هستند، استخراج شود [۵۷]. ابزارهای یادشده یا براساس تجربیات بالینی مداخله‌گرها (خدمت‌دهندگان) و یا مبانی موجود در ادبیات پژوهش ساخته شده‌اند و هیچ‌کدام منتج از تجربه زیسته مشارکت‌کنندگان نیست. همچنین ابزاری که به‌صورت اختصاصی این تجربه را در سالمندان ارزیابی کند وجود ندارد.

مشارکت در فعالیت‌های معنادار اجتماعی: شامل فعال شدن به‌صورت داوطلبانه در مدارس، انجمن‌های خیریه و سایر گروه‌های اجتماعی، کمک به دیگران برای سازگاری با مرگ همسر، مشاوره دادن به زنان بیوه و مشارکت در فعالیت‌های نوع‌دوستانه [۴۸، ۳۹، ۳۲].

معنای مثبت جدید: شامل موارد جست‌وجوی معنای مثبت در از دست دادن فرزند، باور به حکمت خدا در از دست دادن عزیز، از دست دادن فرزند به‌عنوان تحقق تقدیر الهی، امتحان صبر توسط خداوند و گذر از آزمایش الهی [۴۷، ۳۵، ۲۵].

ارجاعات تجربی

آخرین مرحله در تجزیه و تحلیل مفهوم سوگ، تعریف ارجاعات تجربی برای ویژگی‌های تعریفی مفهوم است. ارجاعات تجربی خصوصیات قابل تشخیص مفهوم هستند که ظهورشان نشانه وجود خود مفهوم است و هدف از تعریف آن‌ها تسهیل اندازه‌گیری و شناسایی مفهوم و کمک به تولید ابزارهای تحقیقاتی است [۱۶].

با مرور متون انجام‌شده دریافتیم در یک تقسیم‌بندی کلی پرسش‌نامه‌های سنجش سوگ را می‌توان در ۲ دسته طبقه‌بندی کرد: گروه نخست شامل پرسش‌نامه‌هایی هستند که واکنش‌های سوگ را در جمعیت‌های عادی می‌سنجند و گروه دوم شامل آن‌هایی که در جمعیت‌های خاص کاربرد دارند. از پرسش‌نامه‌های گروه اول می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

پرسش‌نامه سوگ تگزاس^{۲۹}، پرسش‌نامه تجربه سوگ^{۳۰}، مقیاس اندازه‌گیری سوگ^{۳۱}، آیت‌های مرکزی داغ‌دیدگی^{۳۲}، پرسش‌نامه پدیدارشناسی داغ‌دیدگی^{۳۳} و چک‌لیست واکنش‌های سوگ هوگان^{۳۴}.

35. Grief Resolution Index (GRI)

36. Continuing Bonds Scale (CBS)

37. Bereavement Response Scale (BRS)

38. Caregiver Grief Inventory (CGI)

39. Anticipatory Grief Scale (AGS)

40. The Loss Inventory

41. Perinatal Grief Scale (PGS)

42. Inventory of Complicated Grief (ICG)

29. Texas Inventory of Grief (TIG)

30. Grief Experience Inventory (GEI)

31. Grief Measurement Scale (GMS)

32. Core Bereavement Items (CBI)

33. Bereavement Phenomenology Questionnaire (BPQ)

34. Hogan Grief Reaction checklist

آخرین ویژگی سوگ، از دست دادن معناهای قبلی است. تجربه سوگ و از دست دادن‌ها، باورها و فرضیات پیشین افراد در مورد دنیا و خودشان را درهم ریخته و فرد را در وضعیت آشفتگی و دگرگونی روان‌شناختی قرار می‌دهد [۴۰]. بحران‌های زندگی، فرضیات کلی و جهان‌شمول افراد را به چالش می‌کشد. رویدادهای بحران‌زا، شامل تجارب تهدیدکننده و پیش‌بینی نشده در زندگی یا در زمینه سلامتی فرد یا عزیزان، منزلت و موقعیت اجتماعی و امکانات اقتصادی فرد است. در واقع شرایط بحران‌زا باعث برانگیخته شدن اطلاعات جدیدی می‌شوند که با فرضیات پیشین افراد در مورد هستی و جریان امور به شدت ناسازگار بوده و سامانه ذهنی فرد را برای پیش‌بینی و معنا دادن به امور به هم می‌ریزند.

همچنین مطالعه حاضر نشان داده است پیشایندهای سوگ در سالمندان شامل از دست دادن عزیزان، از دست دادن سلامتی، مرگ حیوانات خانگی و طلاق از همسر هستند [۲۴، ۲۵، ۲۷-۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۸، ۴۴]. مرگ اعضای خانواده و دوستان در سنین سالمندی موجب از دست دادن حمایت اجتماعی و روابط معنادار سالمند می‌شود. براساس نتایج مطالعات، مرگ همسر، مرگ والدین، مرگ فرزند، مرگ خواهر و برادر، مرگ دوست [۲۴، ۲۵، ۲۷-۳۰، ۳۲، ۳۴، ۳۶-۴۰، ۴۲-۵۲] از پیشایندهای مؤثر بر سوگ هستند.

با فرارسیدن ایام سالمندی توان و نیروی بدن کاهش یافته و فرد دیگر قادر نیست همانند ایام جوانی به فعالیت‌های مورد علاقه یا مورد نیاز بپردازد و این از دست دادن سلامتی برای فرد سالمند یک فقدان محسوب می‌شود و همچنین ابتلا به بیماری مزمن، ابتلا به بیماری‌های جسمانی در سالمندان [۵۵] به عنوان پیشایندها می‌تواند نقش زمینه‌ساز مؤثر بر سوگ سالمندان داشته باشند. در مطالعات مذکور از دست دادن حیوانات خانگی ممکن است احساس غم و اندوهی مانند فقدان فرد عزیز را در سالمند به وجود بیاورد. معمولاً در افراد سالمند که تنها زندگی می‌کنند حیوان خانگی نقش حامی عاطفی و پر کردن تنهایی را دارد و کنار آمدن با این فقدان می‌تواند سخت باشد [۵۳]. تجربه طلاق در دوره سالمندی و زمانی که همسر و رابطه با او نقش حمایتی بسیار مهمی برای فرد ایفا می‌کند، می‌تواند منجر به تجربه هیجانانگیز ناخوشایند و بسیار آزاردهنده‌ای شود [۴۱].

این مطالعه پیامدهایی را نیز برای سوگ سالمندی استخراج کرده است. این پیامدها شامل پیامد سلامتی، پیامد اجتماعی، پیامد مالی و ترمیم‌پذیری بود. پیامد سلامتی: حکایت از آن داد که تجربه از دست دادن‌های بزرگ می‌تواند منجر به تجربه مشکلات یا اختلالات روان‌تنی در سالمند شده و شرایط جسمی این افراد را سخت‌تر کند. همچنین پیامدهای منفی و اصلی در از دست دادن‌های بزرگ آشفتگی‌های روان‌شناختی است که به طرق مختلف ظاهر می‌شوند. تجربه احساساتی همچون

به نظر می‌رسد عدم وجود ابزاری معتبر برای اندازه‌گیری و سنجش سوگ در سالمندان تا حدی به نبود تعریف مفهومی واضحی از سوگ مربوط است.

بحث

هدف این پژوهش، ارائه تعریفی جامع و مشخص از مفهوم سوگ در سالمندان و مشخص کردن ویژگی‌های آن با استفاده از رویکرد واکر و آوانت بود. ۵ ویژگی اصلی حاصل از تحلیل داده‌ها استخراج شد که عبارت‌اند از: پدیده‌ای منحصربه‌فرد، تجربه هیجانی منفی، آزرده‌گی فیزیولوژیک، تجربه احساس تنهایی و از دست دادن معناهای قبلی.

ویژگی نخست: سوگ به عنوان «پدیده‌ای منحصربه‌فرد» اشاره به آن دارد که از دست دادن عزیزان تلخ‌ترین و خاص‌ترین اتفاق زندگی سالمند است و با هیچ تجربه دیگر فرد، از جمله سایر از دست دادن‌هایش، شباهتی ندارد [۲۵، ۲۹]. همچنین فرد به راحتی قادر به اشتراک‌گذاری تجربه خود با دیگران نبوده و دیگران نیز قادر به درک وسعت و عمق تجربه فردی که آن را مطرح می‌کند نیستند [۲۴-۲۶]. به نظر می‌رسد پیام اصلی این ویژگی آن است که دیگران به راحتی قادر به درک تجربه رنجیدگی فرد نیستند و نمی‌توان آن را در قالب کلمات و جملات با دیگران به اشتراک گذاشت.

دومین ویژگی سوگ «تجربه هیجانی منفی» است. تجربه‌های احساسی ناخوشایند و دردناک همچون غم، خشم، اندوه، بی‌قراری، شوک، ناامیدی، عصبانیت، آشفتگی، ناباوری، بدبینی، پریشانی دارد [۲۷-۳۹]. همچنین مطالعات نشان می‌دهد سالمندان در مواجهه با فقدان، احساساتی همچون غم، خشم، اندوه، بی‌قراری، شوک، ناامیدی، عصبانیت، آشفتگی، ناباوری، بدبینی و پریشانی را تجربه می‌کنند [۲۴، ۲۷-۳۹]. براین اساس می‌توان سوگ را شرایط عاطفی بسیار آزاردهنده‌ای تعریف کرد که ممکن است منشأ بسیاری از حالات نامتعادل روانی در سالمندان باشد.

سومین ویژگی سوگ به عنوان آزرده‌گی فیزیولوژیک حاکی از تجربه تغییرات منفی در وضعیت زیست‌شناختی افراد است. مطالعات نشان دادند تجربه از دست دادن‌های مهم می‌تواند به کاهش اشتها، کاهش خواب، کمبود انرژی و کاهش وزن منجر شود [۲۹، ۳۰، ۳۳، ۳۴، ۴۰].

چهارمین ویژگی سوگ، تجربه احساس تنهایی است. این تجربه زمانی اتفاق می‌افتد که شبکه روابط اجتماعی فرد به شکل قابل توجهی دچار نقص کیفی است. مروری بر مطالعات نشان داده است از دست دادن همسر، زوال سلامتی و کاهش شبکه اجتماعی، از جمله عواملی هستند که بر احساس تنهایی در سالمندان اثر می‌گذارند [۳۸، ۳۹].

در پایان باتوجه به افزایش تعداد سالمندان، پیشنهاد می‌شود مطالعات بیشتری در زمینه مفهوم سوگ و تعریف عملیاتی آن در جامعه و فرهنگ ایرانی انجام شود. با انجام مطالعات گسترده‌تر در این زمینه و شناخت بیشتر این مفهوم، می‌توان به شناخت بیشتر موضوعات مطرح در سلامتی سالمندان پرداخت. همچنین برای سنجش و ارزیابی مفهوم سوگ در سالمندان توصیه می‌شود ابزاری متناسب با بافتار اجتماعی فرهنگی توسعه یابد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

این مطالعه در کمیته اخلاق دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی با کد (IR.USWR.REC.1400.258) تصویب شد.

حامی مالی

این مطالعه برگرفته از رساله دکتری رویا مرسا تأیید شده توسط گروه مشاوره، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان، دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران است.

مشارکت نویسندگان

تمام نویسندگان در آماده‌سازی این مقاله به یک اندازه مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

غم، خشم، اندوه، بی‌قراری و افسردگی از این دست است. پیامد اجتماعی: تجربه از دست دادن‌ها موجب می‌شود فرد دیگر در نگاه جامعه و اطرافیان محترم نباشد. همچنین از دست دادن عزیزان موجب می‌شود فرد روابط اجتماعی معنادار خود را از دست داده و احساس تنهایی کند [۲۷، ۲۸، ۴۰]. پیامد مالی: از دست دادن همسر اغلب برای زنان سالمند موجب ناتوانی در پرداخت هزینه‌ها، احساس سربار بودن و نگرانی از تأمین هزینه‌های زندگی می‌شود [۲۷].

ترمیم‌پذیری: ظرفیتی برای سازگاری مثبت، توانایی حفظ و به دست آوردن مجدد سلامت روان، علی‌رغم تجربه بحران و سختی‌هاست. از مهم‌ترین پیامدهای سوگ، می‌تواند تجربه رشد بعد از اتفاقات و بحران‌ها باشد. همچنین پس از تجربه سوگ، برعهده گرفتن نقش‌های جدید و یادگیری مهارت‌های تازه موردنیاز برای تغییر زندگی، می‌تواند راهبردی کارآمد برای سازگاری با از دست دادن‌ها باشد. فعال شدن به‌صورت داوطلبانه در انجمن‌های خیریه و سایر گروه‌های اجتماعی، کمک به دیگران برای سازگاری با سوگ ناشی از مرگ عزیز و مشارکت در فعالیت‌های نوع‌دوستانه اقداماتی است که افراد برای سازگاری با سوگ انجام می‌دهند. بعد از تجربه بحران ممکن است فرد دیدگاه جدیدی به خود به‌عنوان یک فرد در ارتباط با جهان و هستی دست یابد. همچنین بحران‌های زندگی می‌تواند نقطه آغاز فرایند معناسازی باشد. فرایندی که نهایتاً به کشف و ساخت معنای جدید منتهی می‌شود.

نتیجه‌گیری نهایی

در تلاش برای ارائه یک تعریف کاری مبتنی بر تحلیل مفهوم براساس مرور ادبیات مربوط موجود در زمینه سالمندی، سوگ در سالمندان پدیده‌ای است منحصر به فرد که دارای مؤلفه‌های اصلی تجربه احساس تنهایی، تجربه هیجانی منفی، آزدگی فیزیولوژیک و از دست دادن معناها قبلی است. این پدیده متأثر از تجارب قبلی از دست دادن عزیزان (مرگ اعضای خانواده، مرگ دوستان)، از دست دادن سلامتی، از دست دادن حیوانات خانگی و طلاق از همسر است و می‌تواند منجر به پیامد سلامتی، پیامد اجتماعی، پیامد مالی و ترمیم‌پذیری بشود.

یافته‌های این مطالعه بینشی نظری با رویکردی کاربردی را در مورد مفهوم سوگ در سالمندان فراهم آورده است، از جمله کاربران اصلی این مفهوم شاغلین حرفه‌ای در تیم مراقبت و توانبخشی سالمندان شامل مشاوران، روان‌شناسان، روان‌پزشکان، مددکاران، روان‌پرستاران سالمندی و نیز پژوهشگران در این حوزه هستند.

علی‌رغم تلاش‌های نویسندگان برای دست‌یابی به مقالات، عدم دسترسی به نسخه کامل تعداد معدودی مقاله از محدودیت‌های این پژوهش بود.

References

- [1] Goli M, Maddah SB, Dalvandi A, Hosseini MA, Rahgozar M. [The relationship between successful aging and spiritual health of the elderly (Persian)]. *Iranian Journal of Psychiatric Nursing*. 2017; 4(5):16-21. [DOI:10.21859/ijpn-04053]
- [2] Kaldi A, Akbari Kamrani AA, Foroghan M. [Physical, social & mental problems of elderly in District 13 of Tehran (Persian)]. *Social Welfare. Social Welfare Quarterly*. 2005; 4(14):233-49. [Link]
- [3] Rahmani F, Marsa R, Khanjani M S, Marsa S, Shahrivar K. [Recognition discriminability and response bias in the Shiraz Verbal Learning Test among older people with amnesic mild cognitive impairment, alzheimer's disease, and memory normal (Persian)]. *Iranian Journal of Ageing*. 2023; 18(2):284-303. [DOI:10.32598/sija.2022.2390.3]
- [4] Marsa R, Bahmani B, Barekati S. [Demoralization syndrome in elderly people living in nursing homes, community-dwelling elderly people and those receiving day care services from rehabilitation centers (Persian)]. *Iranian Journal of Ageing*. 2020; 14(4):436-49. [DOI:10.32598/sija.13.10.490]
- [5] Marsa R, Younesi S J, Barekati S, Ramshini M, Ghyasi H. [A comparative study on stress, anxiety and depression between nursing-home elderly residents and home-dwelling elderly people (Persian)]. *Iranian Journal of Ageing*. 2020; 15(2):176-87. [DOI:10.32598/sija.13.10.500]
- [6] Bonanno GA, Wortman CB, Nesse RM. Prospective patterns of resilience and maladjustment during widowhood. *Psychology and Aging*. 2004; 19(2):260-71. [DOI:10.1037/0882-7974.19.2.260] [PMID]
- [7] Bailey SE, Dunham K, Kral MJ. Factor structure of the grief experience questionnaire (GEQ). *Death Studies*. 2000; 24(8):721-38. [DOI:10.1080/074811800750036596] [PMID]
- [8] McCarthy JR. *Young people's experiences of loss and bereavement*. New York: McGraw-Hill Education; 2006. [Link]
- [9] Corr CA. Enhancing the concept of disenfranchised grief. *OMEGA-Journal of Death and Dying*. 1999; 38(1):1-20 [DOI:10.2190/LD26-42A6-1EAV-3MDN]
- [10] Scutcheon S. *Bereavement and grief: Supporting older people through loss*. London: Taylor & Francis Ltd; 1995. [Link]
- [11] Rafii M, Skandari H, Borjali A, Farokhi N. [Investigation on experienced losses in the life story of young people living in Tehran: A phenomenological study (Persian)]. *Counseling Culture and Psychotherapy*. 2019; 10(37):63-98. [DOI:10.22054/qc-cpc.2019.28112.1707]
- [12] Katz S, Florian V. A comprehensive theoretical model of psychological reaction to loss. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*. 1987; 16(4):325-45. [DOI:10.2190/YGRX-AA2B-XUY5-F7DL] [PMID]
- [13] Avant W. *Strategies for theory construction in nursing*. London: Pearson; 2014. [Link]
- [14] Rodgers BL, Cowles KV. The concept of grief: An analysis of classical and contemporary thought. *Death Studies*. 1991; 15(5):443-58. [DOI:10.1080/07481189108252771]
- [15] Boldt C, Grill E, Bartholomeyczik S, Brach M, Rauch A, Eriks-Hoogland I, et al. Combined application of the International Classification of Functioning, Disability and Health and the NANDA-International Taxonomy II. *Journal of Advanced Nursing*. 2010; 66(8):1885-98. [DOI:10.1111/j.1365-2648.2010.05359.x]
- [16] Powers BA, Knapp TR. *Dictionary of nursing theory and research*. New York: Springer Publishing Company; 2010. [Link]
- [17] Singh J. Critical appraisal skills programme. *Journal of pharmacology and Pharmacotherapeutics*. 2013; 4(1):76-7. [DOI:10.4103/0976-500X.107697]
- [18] von Elm E, Altman DG, Egger M, Pocock SJ, Gøtzsche PC, Vandenbroucke JP, et al. The Strengthening the Reporting of Observational Studies in Epidemiology (STROBE) Statement: Guidelines for reporting observational studies. *International Journal of Surgery*. 2014; 12(12):1495-9. [DOI:10.1016/j.jisu.2014.07.013] [PMID]
- [19] Rodgers BL, Knafelz KA. *Concept development in nursing: Foundations, techniques, and applications*. Saunders Philadelphia, PA; 2000. [Link]
- [20] BJ S. *Sadock's synopsis of psychiatry: Behavioral sciences* [F. Rezaee, Persian trans.]. Tehran: Arjmand pub; 2015. [Link]
- [21] Cowles KV, Rodgers BL. The concept of grief: A foundation for nursing research and practice. *Research in Nursing & Health*. 1991; 14(2):119-27. [DOI:10.1002/nur.4770140206] [PMID]
- [22] Corr CA. Bereavement, grief, and mourning in death-related literature for children. *Omega-Journal of Death and Dying*. 2004; 48(4):337-63. [DOI:10.2190/0RUK-J18N-9400-BHAV]
- [23] Bocchino GP. *Community college grief counseling services: A national survey of grief counseling services for counselors at community colleges in the United States* [PhD dissertation]. New York: University of Rochester; 2009. [Link]
- [24] Malkinson R, Bar-Tur L. Long term bereavement processes of older parents: The three phases of grief. *OMEGA-Journal of Death and Dying*. 2005; 50(2):103-29. [DOI:10.2190/W346-UP8T-RER6-BBD1]
- [25] Safa A, Adib-Hajbaghery M, Rezaei M, Araban M. The meaning of losing a child in older adults: A qualitative study. *BMC Geriatrics*. 2021; 21(1):652. [DOI:10.1186/s12877-021-02609-9] [PMID] [PMCID]
- [26] Smart LS. Old losses: A retrospective study of miscarriage and infant death 1926-1955. *Journal of Women & Aging*. 2003; 15(1):71-91. [DOI:10.1300/J074v15n01_06] [PMID]
- [27] Motsoeneng M, Modise MA. Grieving widows' lived experiences in a rural South African setting. *Journal of Psychology in Africa*. 2020; 30(3):264-7. [DOI:10.1080/14330237.2020.1767935]
- [28] Holm AL, Severinsson E, Berland AK. The meaning of bereavement following spousal loss: A Qualitative study of the experiences of older adults. *Sage Open*. 2019; 9(4):2158244019894273. [DOI:10.1177/2158244019894273]
- [29] Stern K, Williams GM, Prados M. Grief reactions in later life. *American Journal of Psychiatry*. 1951;108(4):289-94. [DOI:10.1176/ajp.108.4.289] [PMID]
- [30] Costello J, Kendrick K. Grief and older people: The making or breaking of emotional bonds following partner loss in later life. *Journal of Advanced Nursing*. 2000; 32(6):1374-82. [DOI:10.1046/j.1365-2648.2000.01625.x] [PMID]

- [31] Wilson DM, Underwood L, Carr E, Gross DP, Kane M, Miciak M, et al. Older women's experiences of companion animal death: Impacts on well-being and aging-in-place. *BMC Geriatrics*. 2021; 21(1):470. [DOI:10.1186/s12877-021-02410-8] [PMID] [PMCID]
- [32] Rodgers LS. Meaning of bereavement among older African American widows. *Geriatric Nursing*. 2004; 25(1):10-6. [DOI:10.1016/j.gerinurse.2003.11.012] [PMID]
- [33] Wright PM. Parental bereavement in older age: A scoping review. *Illness, Crisis & Loss*. 2022; 30(3):531-71. [DOI:10.1177/1054137321995811]
- [34] Naef R, Ward R, Mahrer-Imhof R, Grande G. Characteristics of the bereavement experience of older persons after spousal loss: An integrative review. *International Journal of Nursing Studies*. 2013; 50(8):1108-21. [DOI:10.1016/j.ijnurstu.2012.11.026] [PMID]
- [35] Ang CS. Life will never be the same: Experiences of grief and loss among older adults. *Current Psychology*. 2023; 42(15):12975-87. [DOI:10.1007/s12144-021-02595-6]
- [36] Lekalakala-Mokgele E. Death and dying: Elderly persons' experiences of grief over the loss of family members. *South African Family Practice*. 2018; 60(5):151-4. [DOI:10.4102/safp.v60i5.4924]
- [37] Smith ME, Nunley BL, Kerr PL, Galligan H. Elders' experiences of the death of an adult child. *Issues in Mental Health Nursing*. 2011; 32(9):568-74. [DOI:10.3109/01612840.2011.576802] [PMID]
- [38] Damianakis T, Marziali E. Older adults' response to the loss of a spouse: The function of spirituality in understanding the grieving process. *Aging & Mental Health*. 2012; 16(1):57-66. [DOI:10.1080/13607863.2011.609531] [PMID]
- [39] Chan WCH, Chan CL. Acceptance of spousal death: The factor of time in bereaved older adults' search for meaning. *Death Studies*. 2011; 35(2):147-62. [DOI:10.1080/07481187.2010.535387] [PMID]
- [40] Fry P. Spousal loss in late life: A 1-year follow-up of perceived changes in life meaning and psychosocial functioning following bereavement. *Journal of Personal & Interpersonal Loss*. 1998; 3(4):369-91. [DOI:10.1080/10811449808409711]
- [41] Pilkington FB. Grieving a loss: The lived experience for elders residing in an institution. *Nursing Science Quarterly*. 2005; 18(3):233-42. [DOI:10.1177/0894318405277525] [PMID]
- [42] Norris FH, Murrell SA. Older adult family stress and adaptation before and after bereavement. *Journal of Gerontology*. 1987; 42(6):606-12. [DOI:10.1093/geronj/42.6.606] [PMID]
- [43] Grimby A. Aspects of quality of life in old age: Studies on life events, bereavement and health. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*. 1995; 2(1):40. [DOI:10.3109/11038129509106797]
- [44] Byrne GJ, Raphael B. The psychological symptoms of conjugal bereavement in elderly men over the first 13 months. *International Journal of Geriatric Psychiatry*. 1997; 12(2):241-51. [PMID]
- [45] Shih SN, Turale S, Shih FJ, Tsai JC. Religiosity influences on bereavement adjustments of older widows in Taiwan. *Journal of Clinical Nursing*. 2010; 19(5.6):856-66. [DOI:10.1111/j.1365-2702.2009.02947.x] [PMID]
- [46] Schladitz K, Löbner M, Stein J, Weyerer S, Werle J, Wagner M, et al. Grief and loss in old age: Exploration of the association between grief and depression. *Journal of Affective Disorders*. 2021; 283:285-92. [DOI:10.1016/j.jad.2021.02.008] [PMID]
- [47] Manyedi ME, Koen M, Greeff M. Experiences of widowhood and beliefs about the mourning process of the Batswana people. *Health SA Gesondheid*. 2003; 8(4):69-87. [DOI:10.4102/hsag.v8i4.146]
- [48] Kim SH. The influence of finding meaning and worldview of accepting death on anger among bereaved older spouses. *Aging and Mental Health*. 2009; 13(1):38-45. [DOI:10.1080/13607860802154457] [PMID]
- [49] Ott CH, Lueger RJ, Kelber ST, Prigerson HG. Spousal bereavement in older adults: Common, resilient, and chronic grief with defining characteristics. *The Journal of Nervous and Mental Disease*. 2007; 195(4):332-41. [DOI:10.1097/01.nmd.0000243890.93992.1e] [PMID]
- [50] Moore AR. Older poor parents who lost an adult child to AIDS in Togo, West Africa: A qualitative study. *Omega*. 2008; 56(3):289-304. [DOI:10.2190/OM.56.3.e] [PMID]
- [51] Tourjeman K, Doron I, Cohen M. Losing a grandchild: The mourning experience of grandparents in Israel. *Death Studies*. 2015; 39(8):491-9. [DOI:10.1080/07481187.2014.970298] [PMID]
- [52] Wilson SC, Supiano KP. Experiences of veterans' widows following conjugal bereavement: A qualitative analysis. *Journal of Women & Aging*. 2011; 23(1):77-93. [DOI:10.1080/08952841.2011.540479] [PMID]
- [53] Rémillard LW, Meehan MP, Kelton DF, Coe JB. Exploring the grief experience among callers to a pet loss support hotline. *Anthrozoös*. 2017; 30(1):149-61. [Link]
- [54] McKenna H. *Nursing theories and models*. London: Routledge; 1997. [DOI:10.4324/9780203135440]
- [55] Dark L, Balandin S, Clemson L. Communicating about loss: Experiences of older Australian adults with cerebral palsy and complex communication needs. *Communication Disorders Quarterly*. 2011; 32(3):176-89. [DOI:10.1177/1525740109353936]
- [56] Statz TL, Kobayashi LC, Finlay JM. 'Losing the illusion of control and predictability of life': Experiences of grief and loss among ageing US adults during the COVID-19 pandemic. *Ageing & Society*. 2023; 43(12):2821-44. [DOI:10.1017/S0144686X21001872]
- [57] Doward LC, Meads DM, Thorsen H. Requirements for quality of life instruments in clinical research. *Value in Health*. 2004; 7 (Suppl 1):S13-6. [DOI:10.1111/j.1524-4733.2004.7s104.x] [PMID]
- [58] Pan H, Hu R. Grief experience patterns among older adults in Rural China: A latent profile analysis. *OMEGA*. 2021; 83(4):898-913. [PMID]
- [59] Bourgeois-Guérin V, Millette V, Lachance J. Communication and silence surrounding the experience of bereavement of older adults living in seniors' residences. *Journal of Humanistic Psychology*. 2021. [DOI:10.1177/0022167821995352]

This Page Intentionally Left Blank